

REKABET FORUMU

HUKUK-EKONOMİ-POLİTİKA

Şubat 2018, Sayı: 114

Rekabet Derneği, 20 Mayıs 2004 tarihinde kurulmuş bir sivil toplum örgütüdür. Derneğin amacı Türkiye'de rekabet ortamının ve rekabet kültürünün gelişmesine katkıda bulunmaktır.

Bu dergide ileri sürülen görüşler yazarlarına ait olup Rekabet Derneği'ni bağlayıcı değildir.

Web: www.rekabetderneqi.org

REKABET DÜZEYİNİN GÖSTERGELERİ VE SEKTÖREL REKABET ENDEKSİ

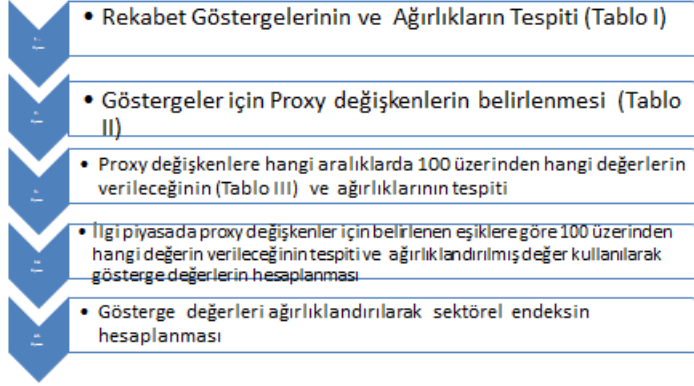
Prof Dr. Erdal Türkkan (erdalturkkan@hotmail.com)

Bu yazının amacı sektörel örgütlerin ilgili oldukları piyasalarda rekabetin düzeyi ve kalitesini gösteren bir sektörel rekabet endeksinin oluşturulmasının ne ölçüde mümkün ve yararlı olabileceğini ortaya koymaya çalışmaktır. Şüphesiz böyle bir endeksin oluşturulması öncelikle bir yöntem sorunudur. Bu konuda tarafımızdan daha önce bazı çalışmalar yapılmış ve bir metodoloji ortaya konulmuştur¹. Bu yazıda, daha önce yapılan ancak yayınlanmayan detaylı çalışmaların kısa bir özeti verilecektir. Diğer taraftan konunun bilgi temini boyutu da önemlidir. Bu açıdan sektörel örgütlerin yeterli potansiyele sahip oldukları muhakkaktır. Dolayısıyla rekabet endeksinin oluşturulması, Rekabet Derneği ile sektörel örgütlerin işbirliği yoluyla belli bir olgunlaşma süreci çerçevesinde gerçekleştirilebilecektir. Sözü edilen rekabet endeksi, hem zaman içindeki gelişmeleri takip etme açısından hem de diğer sektörlerle mukayese yapma açısından yararlı olabilecektir.

Burada cevaplandırılması gereken ilk soru sektörel rekabet endeksinin oluşturulmasında nasıl bir yol izleneceğidir. Bakınız Şekil 1 .

¹ Erdal Türkkan ,A Complementary Tool For Economic Analysis In Competition Law Enforcement: The Competition Index, Republic Of Korea Fair Trade Commission Seoul International Competition Forum, SEOUL 3-4 September 2008, www.academia.edu/.../A_COMPLEMENTARY_TOOL_FOR_ECONOMIC_ANALYSIS..

Şekil 1:Sektörel Rekabet Endeksinin Hesaplanmasında İzlenecek Yol

Rekabet Göstergelerinin ve Ağırlıklarının Tespiti

Bir rekabet endeksinin oluşturulabilmesi için ilk adım belli bir piyasada rekabetin düzeyini ve kalitesini etkileyen faktörlerin tespitidir. Bu çerçevede bir rekabet endeksinin oluşturulabilmesi, etkin bir rekabet sürecinin gerçekleşebilmesi için hangi koşulların gerekli olduğunun ve rekabetin düzeyinin ve kalitesinin ölçülebilmesi için hangi göstergelerin esas alınabileceğinin belirlenmesi yoluyla mümkün olacaktır. Bu açıdan bakıldığında şimdiye kadar çeşitli göstergeler oluşturulmuş ve kullanılmıştır. Herfindahl- Hirschmann Endeksi, CR4 endeksleri birleşme ve devralmaların rekabet süreçleri açısından değerlendirilmesinde, Lerner Endeksi de hakim durumun kötüye kullanımının tespitinde kullanılmış araçlardır. Ancak burada sözü edilen rekabet endeksinin yukarıdakileri de içeren çok sayıda rekabet göstergesinin kullanımı ile hesaplanması söz konusudur. Çünkü burada amaç rekabetin düzeyinin ve kalitesinin belirlenmesidir.

Rekabet endeksinin rekabetin kalitesini ve düzeyini yansıtabilmesi için mutlaka refah düzeyi ile ilişkilendirilmesi gerekir. Bu açıdan rekabet endeksi düzenlenirken piyasaların toplumsal refaha katkı potansiyelini yansıtan değişkenlerin hesaba katılması önemlidir.

Genel olarak ekonomik teori ve rekabet ekonomisi belli bir piyasada rekabetin kalitesini ve düzeyini, aynı zamanda piyasaların refaha katkı potansiyelini tayin eden faktörlerin belirlenmesi açısından çeşitli ipuçları vermektedir. Bu açıdan göstergelerin niteliğinin belirlenmesinde:

- Piyasaların işleyebilirliği, gelişme düzeyi ve dinamizmini,

-Rekabetin işleyebilirliği ve kalitesi (refaha katkı potansiyelini yansıtmaya özelliği) dikkate alınmalıdır.

Aşağıda verilen Tablo I de, rekabet endeksinin oluşturulabilmesi için gerekli ve yararlı olan rekabet göstergelerine yer verilmektedir. Bu listede A Grubu içinde yer alan göstergeler piyasaların işleyebilirliğini, gelişme düzeyini, dinamizmini ve esnekliğini ölçme imkanını vermektedir. B Gurubu içinde ise rekabetin işleyebilirliğini, gelişme düzeyini ve kalitesini tayin edecek göstergelere yer verilmektedir. Şüphesiz bu faktörlerin dışında rekabet ve refah düzeyini tayin edebilecek başka faktörler de söz konusudur(Grup C). Tablo I de çeşitli rekabet

REKABET DÜZEYİNİN GÖSTERGELERİ VE SEKTÖREL REKABET ENDEKSİ

göstergelerine atfedilen ağırlıklar da verilmektedir. Bu ağırlıkların toplamının 100 olması söz konusudur. Şüphesiz bu ağırlıkların tahmini kapsamlı araştırmaların yapılmasını gerektirmektedir. Ancak sorunun her sektör düzeyinde uzman görüşü ile tespit edilmesi de mümkündür.

TABLO I: Rekabet Düzeyi Göstergeleri ve Atfedilen Ağırlıklar

Rekabet Düzeyi Göstergeleri		Atfedilen Ağırlık
A) Piyasaların işleyebilirliği gelişme düzeyi ve piyasa dinamizmi ile ilgili göstergeler		0,40
1	Piyasanın derinliği ve dinamizmi	0,10
2	Piyasanın değişmelere duyarlılığı ve esnekliği	0,05
3	Piyasanın yapısı	0,10
4	Teşebbüslerin boyutu ve rekabet baskısı yaratma gücü	0,05
5	Düzenlemelerin gerekliliği ve kalitesi	0,10
B) Rekabetin işleyebilirliği ve kalitesi ile ilgili göstergeler		0,50
6	Giriş ve çıkış koşulları (Serbestliği)	0,10
7	Tekelci güç	0,10 (+0,10)
8	Anlaşma imkanı ve eğilimi (Tekel durumunda bu konuya atfedilen ağırlık teknelci güce eklenir)	0,10
9	Dikey bütünleşme derecesi	0,05
10	Dünya ekonomisi ile bütünleşme derecesi	0,10
11	Haksız rekabet düzeyi	0,05
C) Piyasaların ve rekabetin toplumsal refaha katkısını etkileyebilecek diğer faktörler		0,10
12	Diğer faktörler konusunda uzman görüşü	0,10

Rekabet endeksinin oluşturulması, her değişkenin (12 değişken) değerinin ayrı ayrı tahmin edilmesini gerektirir. Bu değer 100 ile 1 arasında bir büyüklük olacaktır. Esas alınan göstergeler için 100 puanın anlamı aşağıdaki şekilde tanımlanabilir:

- İlk gösterge için 100 puanın anlamı piyasanın derin ve dinamik olduğudur.
- İkinci gösterge için 100 puan, piyasanın değişmelere karşı duyarlı ve esnek olduğunu gösterir.
- Üçüncü gösterge için 100 puan rekabeti bozan herhangi bir yoğunlaşmanın olmadığını gösterir.
- Dördüncü gösterge için 100 puan piyasadaki teşebbüslerin rekabet baskısı yaratma kapasitesine sahip olduğunu gösterir.
- Beşinci gösterge için 100 puan, rekabeti zorlaştıran veya engelleyen bir düzenlemenin olmadığını gösterir.
- Altıncı gösterge için 100 puan, piyasada herhangi bir giriş ve çıkış engelinin olmadığını bu nedenle etkili bir rekabet ortamının oluşabileceğini gösterir.

REKABET DÜZEYİNİN GÖSTERGELERİ VE SEKTÖREL REKABET ENDEKSİ

-Diğer göstergelerin de 100 puan alması, etkin bir rekabet açısından olumlu ve elverişli şartların olduğunu gösterir. Buna karşılık gösterge değerinin sıfıra yakın olması rekabet açısından olumlu ve elverişli şartların olmadığını gösterir. Böylece gösterge değerinin sıfıra yakın olması yukarıdaki ilk altı göstergenin rekabeti destekleyen bir özelliğe sahip olmadığı ve hatta negatif etkiye sahip olabileceği anlamına gelir. Buna ilaveten:

- Yedinci göstergenin sıfıra yakın olması tekelci gücün çok yüksek olduğunu ve buna bağlı olarak yüksek refah kayıpları olabileceğini,

- Sekizinci göstergenin sıfıra yakın olması teşebbüsler arası anlaşma olasılığının çok yüksek olduğunu ve buna bağlı olarak yüksek refah kayıpları olabileceğini,

- Dokuzuncu göstergenin sıfıra yakın olması sakıncalı dikey bütünleşmenin var olduğunu buna bağlı olarak etkin bir rekabetin oluşamayacağını ve refah kayıpları olabileceğini,

- Onuncu göstergenin sıfıra yakın olması dünya piyasaları ile bütünleşmenin olmadığını ve buna bağlı olarak piyasaların önemli ve yararlı bir rekabet baskısından yararlanamayacağını,

- Onbirinci göstergenin sıfıra yakın olması haksız rekabetin etkili olduğunu ve buna bağlı olarak refah kayıpları olabileceğini,

-Onikinci göstergenin sıfıra yakın olması da yukarıda belirtilen esas faktörler dışında piyasaya özgü herhangi bir başka faktörün refah maksimizasyonunu engelleyebileceğini veya yukarıda belirtilen faktörlerden herhangi birisinin rekabet üzerindeki etkisinin atfedilen ağırlıktan daha yüksek olabileceğini gösterir.

Rekabet Göstergelerinin Tahmininde Proxy Değişkenlerin Kullanılması

Her bir rekabet göstergesinin değerinin hesaplanması için, ilgili göstergenin piyasaların refah üretme kapasitesinin oluşmasındaki rolünü ortaya koyan belli sayıda proxy (temsili)değişken tespiti yoluna gidilebilir. Bu açıdan ulaşılabilir verilerin mevcudiyeti çok önemlidir. Tablo III de yukarıda belirtilen on iki değişkenin değerinin hesaplanmasında kullanılabilecek proxy değişkenlerin neler olabileceğine yer verilmektedir.

Tablo III Rekabet Göstergelerinin Hesaplanmasında Kullanılabilecek Proxy Değişkenler

1) Piyasa Büyüklüğü ve Gelişmişliği	2) Piyasaların Değişimlere duyarlılığı ve Esnekliği	3. Pazar Yapısı	2) Firma Büyüklüğü (Rekabet Baskısı Yaratma Gücü)
İlgili Ürünün Mutlak Piyasa boyutu: Toplam arz (üretim + ithalat): -Nispi Piyasa Boyutu: Toplam arzın (üretim +	-Pazarın büyüme oranı -Gelir esnekliği -Piyasalaşma oranı(Sadece geleneksel ürünler) -Malların mobilite oranı	-Satıcı firma sayısı a) Homojen mallar b) Homojen olmayan mallar Alıcı sayısı Yoğunlaşma oranı CR4 Herfindahl-	-En Büyük firmanın boyutu (Ciro)- ve veya istihdam -Ortalama firma büyüklüğü (Üretim / Firma Sayısı) (En büyük

REKABET DÜZEYİNİN GÖSTERGELERİ VE SEKTÖREL REKABET ENDEKSİ

ithalat) veya GSYIH içindeki payı -İlgili Ürünün toplam arzının kişi başına düşen miktarı -ithalat / toplam arz -İhracat / Üretim -Piyasanın yaşı	-Malların stoklanabilirlik oranı -Malların bölünebilirliği oranı	Hirschman Endeksi(CR4 yoksa)	firma boyutu binmiyorsa -En büyük firmanın 500 büyük firma sıralamasındaki yeri -En büyük firma ihracatının toplam satışlardaki payı -En büyük firma AR-GE harcamalarının toplam cirodaki payı
5)Regülasyon Düzeyi ve Gerekliliği	6. Giriş-Çıkış Serbestliği	7. Tekelci (Monopolcü) Güç	8. Paralel Davranış Göstergeleri (Anlaşma İmkânı)
-Bilgi asimetrisini gidermeye yönelik regülasyon -Ahlaki tehlike riskini azaltmaya yönelik regülasyon -Şebeke etkilerinden yararlanmaya yönelik regülasyon -Çevreye etkiyi düzelterek regülasyon -Standardizasyon gereği (Avantajı) -Stratejik öneme dayalı reg. -Kamu yardımı alma potansiyeli -Hissedilen regülatör kurum kontrolü derecesi	-Yatırım için minimum etkin sermaye miktarı, (Fiziki yatırım, İşletme sermayesi,teminat gereği) -Lisans –know-how Engeli -Yasal kısıtlama yükümlülük ve izinler -Kalifiye elemen gereği ve temini kolaylığı -Reklâm ve tanıtım harc. gereği (Tüketicinin marka bağımlılığı) -Batık maliyet (sunk cost)oranı -Ölçek ekonomisi katsayısı -Pazar doyunluk	-Ürün farklılaştırması imkânı -Yakın ikame malı -Fiyat esnekliği -Lerner Endeksi:Tekelci (Monopolcü) güç endeksi -Fiyat yapışkanlığı -Fiyat farklılaştırması -Kapasite / Talep: Talebin karşılanma oranı -Kar marjı (Reel) -İthalatta üretici payı	-Mesleki birlik ve örgütlenme düzeyi -Fiyatlarda ve satış koşullarında farklılaşma düzeyi -Kriz olasılığı -Fiyatların ekonomi dışı faktörlere (Siyasi gelişmelere) duyarlılığı

REKABET DÜZEYİNİN GÖSTERGELERİ VE SEKTÖREL REKABET ENDEKSİ

	<p>oranı: -Kapasite kullanım oranı:(Pazar doygunluk oranı yoksa) -Satış arttırma engelleri</p>		
9) Dikey Entegrasyon	10. Dünya Piyasalarıyla Bütünleşme	11. Haksız Rekabet Düzeyi	12 Diğer
<p>-Geriye doğru entegrasyon düzeyi ve etkisi -İleriye doğru entegrasyon düzeyi ve avantajı -İleri-geri Entegrasyon biçimi</p>	<p>-İthalat /Toplam arz) x 100 -İhracat / Toplam Üretim) x100 -Dünya fiyatı /Türkiye fiyatı) -Yabancı Sermaye (üretimi) / Toplam Sermaye (Üretim)x100 Korumacı regülasyon</p>	<p>Kaçak mal oranı Kamu Yükümlülüğünden kaçınma oranı (Vergi-Sig) Kusurlu mal oranı -Taklit –kopya oranı</p>	

Bazı hallerde yukarıdaki proxy değişkenlerden bir veya iki tanesi göstergenin değerinin hesaplanması için yeterli olabilir. Ancak birden fazla ve alternatif proxy değişkenlerin kullanılması daha temkinli olur. Bu durumda için her bir proxy değişkene belli bir ağırlığın verilmesi gerekir. Bu çerçevede sektörel rekabet endeksinde yer alan tüm göstergelerin ölçülebilmesi için onlarca proxy değişken kullanılabilir.

Proxy değişkenlerden hareketle rekabet göstergesinin nasıl belirleneceği hususu, rekabet endeksinin hesaplanmasında önemli bir başka aşamayı oluşturur. Burada bu işlemin tüm rekabet göstergeleri için nasıl yapılacağına tanımlanması mümkün olmayacaktır. Bu nedenle konuya açıklık getirmek amacıyla örnek bir rekabet göstergesi için kullanılacak proxy değişkenler kısaca ele alınacaktır. Aşağıdaki Tablo III de örnek olarak piyasalara giriş ve çıkış koşullarının belirlenmesinde kullanılan proksi değişkenler için , hangi eşiklerde hangi basit reytingin kullanılacağı ve ağırlıklı reytingin nasıl hesaplanabileceği görülmektedir. Giriş ve çıkış için ağırlıklı reytingler hesaplandıktan sonra bunlar toplanarak giriş çıkış serbestliğinin nihai reytingi hesaplanacaktır. Bu reyting de giriş çıkışa atfedilen ağırlık ile çarpılarak bu göstergenin rekabet endeksinin etkileme gücü hesaplanmış olacaktır.

Tablo III Giriş- Çıkış Serbestliğinin Gösterge Değerinin Hesaplanmasında Kullanılacak Proksi Değişkenler, Bunların Eşikleri Ve Ağırlıkları (Örnek Tablo)

4. Giriş-Çıkış Serbestliği	Eşikler	Ağırlıksız Reyting Ra	Ağırlık W	Ağırlıklı Reyting RW
Yatırım için minimum etkin sermaye miktarı, (Fiziki yatırım, İşletme Sermayesi, Teminat Gereği)	Çok düşük Düşük Orta büyüklükte Yüksek Çok yüksek	100 75 50 25 1-24	0,10	100x=,10=10
Lisans –know-how engeli	Sıfır Engel Sınırlı Engel Önemli Engel Güçlü Engel Çok Güçlü Engel	100 75 50 25 1	0,30	
Yasal kısıtlama yükümlülük ve izinler	Sıfır Kısıtlama Sınırlı Kısıtlama Önemli Kısıtlama Güçlü Kısıt. Çok Önemli Kısıt.	100 75 50 25 1	0,05	
Kalifiye elemen gereği ve temini kolaylığı	Tam Kolaylık Sınırlı zorluk Önemli zorluk Güçlü Engel Çok önemli zorluk	100 75 50 25 1	0,05	
Reklâm ve Tanıtım Harc. gereği (Tüketicinin Marka Bağımlılığı)	Sıfır Bağımlılık Sınırlı bağımlılık Önemli Bağımlılık Güçlü Bağımlı Çok Güçlü Bağ.	100 75 50 25 1-24	Tük Malı 0,05 Ara ve Yat 0	
Batık Maliyet (Sunk Cost)oranı	%0-%10 Çok az %10-%30 Az %30-%50 Sınırlı %50-%70 Önemli > %70 Çok Önem.	100 75 50 25 1-24	0,05 Ara ve Yat. Malı 0,10	
Ölçek ekonomisi katsayısı	=1 Yok 1-1,5 Hissedilir >1,5-2 Önemli 2-3 Güçlü > 3 Çok güçlü	100 75 50 25 1-24	0,10	
Pazar doygunluk oranı:	Çok düşük	100	0,10	

REKABET DÜZEYİNİN GÖSTERGELERİ VE SEKTÖREL REKABET ENDEKSİ

	Düşük Doğgun Çok doğgun Aşırı kap	75- 50 25 1-24		
Kapasite kullanım oranı: (Pazar doygunluk oranı yoksa)	Aşırı >%100 Çok yüksek 90 Yüksek 80 Düşük 50 Çok düşük < % 50	100 75 50 25 1-25	0,10	
Satış Arttırma Engelleri	Sıfır Engel Sınırlı Engel Önemli Engel Güçlü Engel Çok Güçlü Engel	100 75 50 25 1-24	0,10	

Piyasa(Sektör) Düzeyinde Rekabet Endeksinin Hesaplanması

Rekabet endeksinin hazırlanmasında son aşama, ilgili piyasada optimum refah düzeyinin sağlanmasına katkı açısından her bir rekabet göstergesi için bulunacak gösterge değerinin o göstergeye nihai endekte (Tablo I) atfedilen değer ile çarpılarak ağırlıklandırılması ve bulunacak gösterge değerlerinin toplanması yoluyla nihai gösterge değerinin hesaplanmasıdır. Tablo I de her bir rekabet göstergesine tahmini bir ağırlık atfedilmiştir. Tablo I de görüleceği üzere piyasanın işleyebilirliği ve dinamizmi ile ilgili ilk beş rekabet göstergesine toplam 0,40 puanlık bir ağırlık verilmiştir. Aynı şekilde rekabetin işleyebilirliği ve dinamizmine atfedilen toplam ağırlık da 0,50 puandır. Diğer faktörlere ise 0,1 lik bir ağırlık verilmesi makul görülmüştür.

Ulusal düzeyde rekabet endeksinin hazırlanması için piyasalar veya sektörler düzeyinde hesaplanan rekabet endekslerinin bu piyasaların GSYİH içindeki payına göre ağırlıklandırılarak toplanması gerekir. Ancak bu aşamaya ulaşabilmek için tüm piyasalar için bu hesaplamaların yapılmış olması gerekir. Bu sonuca ulaşabilmek için büyük bir proje hazırlanması ve kapsamlı çalışmaların yapılması gerekir.

Bizim açımızdan önemli olan rekabet endeksinin piyasa düzeyinde hesaplanıp bir durum tespitinin yapılması ve bu durumun zaman içinde nasıl bir gelişme gösterdiğinin izlenebilmesine zemin hazırlanmasıdır.

3) REKABET ENDEKSİ VE REFAH DÜZEYİ

Rekabet endeksinin dizaynında en önemli, husus bu endeksin ilgili piyasanın refaha katkıda bulunma performansını yansımasıdır. Endeks değerinin 100 e eşit olması, rekabet göstergelerinde bir değişme yaparak ilgili piyasanın refaha katkı düzeyinin arttırmayacağını ifade eder. Rekabet endeksinin bir çeşit refah endeksi gibi yorumlanabilmesi dört faktöre bağlıdır:

-Bu açıdan ilk koşul rekabet göstergelerinin sayı ve niteliğinin bir piyasanın refah yaratma kapasitesini açıklayacak şekilde belirlenmesidir.

REKABET DÜZEYİNİN GÖSTERGELERİ VE SEKTÖREL REKABET ENDEKSİ

- İkinci koşul proxy değişkenlerin nitelik ve değerinin iyi belirlenmesi ve tahmin edilmesidir.
- Üçüncü olarak proxy değişkenlere atfedilen ağırlıkların isabetli biçimde tespit edilmesidir.
- Dördüncü olarak rekabet endeksini oluşturan göstergelerden her birisine atfedilen ağırlıkların iyi belirlenmesidir.

Normal olarak gerek kullanılan rekabet göstergelerinin gerekse bu göstergelerin değerini belirlemeden kullanılacak proxy değişkenlerin sayısının yüksek tutulması yapılacak tahminlerdeki ve değerlendirmelerdeki yanılma payını azaltıcı etki gösterecektir.

Sektörel düzeyde rekabet endeksinin belirlenmesinin çok önemli yararları vardır. Bu yararlardan en önemlisi ilgili sektör açısından güvenilir bir performans göstergesinin oluşturulmuş olmasıdır. Diğer taraftan sektörel rekabet endeksi her sektörün güçlü ve zayıf yönlerinin ortaya konulması açısından önem kazanır. Sektörel rekabet endeksinin başta Rekabet Kurumu olmak üzere, çeşitli kamu kurumları açısından da yol gösterici yararları olacaktır. Bu yararlar zaman içinde mukayese yapılabilir duruma gelindiğinde daha da artmış olacaktır.